

*Martin Previšić, Zgodovina
Golega otoka, Mladinska knjiga,
Ljubljana 2021, 624 strani*

Martin Previšić je docent na Katedri za hrvaško zgodovino Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu. Raziskovalno se ukvarja z zgodovino socialistične Jugoslavije in Hrvaške od leta 1945 ter z zgodovino komunizma. V monografiji *Zgodovina Golega otoka*, prevod v slovenščino podpisuje Andrej E. Skubic, avtor na več kot 600 straneh podrobno, analitično in z različnih zornih kotov prikaže dogajanje na kvarnerskem otoku med letoma 1949 in 1956. Takrat so bili v tamkajšnjem koncentracijskem taborišču internirani politični zaporniki, t. i. ibejevci ali informirojevci, torej tisti, ki so ali naj bi podpirali resolucijo Informbiroja iz junija 1948, ki je bila podlaga za izključitev Komunistične partije Jugoslavije (KPJ) iz omenjene organizacije.

Študija je nastajala več kot deset let; dogajanje na Golem otoku je bilo tema avtorjeve doktorske disertacije (2014). Kot pove sam, je raziskovanje več desetletij zamolčane zgodbe spodbudilo srečanje z nekaj taboriščniki na odprtju razstave o Golem otoku julija 2009 Zagrebu. Avtor je opravil številne pogovore s preživelimi taboriščniki, tako tistimi, ki so bili zaprti na Golem otoku, kot tistimi iz drugih taborišč in zaporov, kamor so internirali informbirojevce (Stara Gradiška, Bileća).

Intervjuval je 25 oseb različnih narodnosti, tudi Slovenca Radovana Hrasta in Mihaela Cenca ter visokega funkcionarja Uprave državne varnosti (Udbe) Jova Kapičiča. Avtor ob tem poudari, da številni preživeli niso želeli govoriti o golotoški izkušnji, bodisi zaradi strahu in travm bodisi zaradi nezaupanja, sramu, razočaranja ali pozabe. Njihove izpovedi nedvomno predstavljajo izjemen prispevek k celovitosti prikaza dogajanja na Golem otoku. Poleg pričevanj je avtor zbral in analiziral obsežno arhivsko in dokumentarno gradivo ter literaturo.

Previšič najprej pritegne pozornost bralca z izvirnimi naslovi sedemnajstih poglavij, npr. »Udbin kazačok ali Preiskava aretiranih ibejevcev«, »Z vlakom v neznano (Vojna pošta št. 3234) ali Prevoz ibejevcev na Goli otok«, »Svoboda, obkrožena z morjem ali Ustanovitev taborišča na Golem otoku«, »Jadranski Bolšoj teater ali Kulturne vsebine na Golem otoku«, »Kovčkarji se vračajo domov ali Petrova rupa«, če omenimo zgolj nekatere. Nato s prepričljivo močjo pripovedovanja, pozornostjo do pričevalcev ter doslednim znanstvenim pristopom natančno in poglobljeno predstavi za današnji čas nepojmljivo in strašljivo golotoško obdobje. Sistematično obravnava tako različne vidike delovanja samega taborišča kot položaj taboriščnikov ali »bande«, kakor so jih tudi imenovali.

Najprej predstavi delovanje KPJ pred in med vojno, stalinizacijo Jugoslavije, ozadje spora Tito–Stalin in resolucijo Informbiroja leta 1948. Opiše, kako so potekale aretacije informbirojevcev, preiskovalni postopek in metode, ki jih je uporabljala Udbe. Po končanem preiskovalnem postopku je bila lahko (domnevnim) informbirojevcem izrečena administrativna kazen družbenokoristnega dela ali pa so bili obsojeni pred sodišči na zaporne kazni. Kaznovani z družbenokoristnim delom so bili prepeljani tudi na Goli otok, kjer so morali najprej skozi »špalir«. Taboriščniki so delali v proizvodnih obratih, bili deležni trde in neizprosne politične prevzgoje. Vsakodnevno

so spremljali umirajoče sotrpine, ki se jim je življenje izteklo zaradi bolezni, epidemij griže in pegastega tifusa, neznosnih razmer ali vsesplošnega pomanjkanja ter nasilja. V posebnem poglavju opiše t. i. Petrovo rupo, za internirance najhujši del taborišča, ki je bil namenjen osamitvi »najbolj trdovratnih« informbirojevcev, uglednih in »starih« komunistov, ki so bili zaradi prepričljivih argumentov in stališč nevarni in jih je bilo treba zlomiti. Svoja razmišljanja avtor predstavi v zadnjem poglavju s pomenljivim naslovom »Se z Golega vidi Moskva?«.

Udba je pripeljala prve zapornike na Goli otok spomladi 1949, in sicer iz kaznilnice v Lepoglavi. Njihova naloga je bila po navodilih Udbe zgraditi prve objekte na otoku; avtor kronološko predstavi postavitev posameznih objektov, kot tudi, čemu so bili namenjeni. Prve barake so zgradili na območju majhnega zalivčka (danes ni več ohranjeno); okoli njih je bila bodeča žica s stražarskimi stolpi. Dve ali tri leta kasneje so taborišče preselili v zaliv na južno stran otoka. Nekaj časa je ločeno in vzhodno od tega taborišča obstajalo tudi posebno taborišče za ženske. Za gradnjo in ustroj taborišča je bil pristojen general in narodni heroj Jovo Kapičić, ki je bil desna roka šefa zvezne Udbe Aleksandra Rankovića. Prvi informirojevci so prispeli na Goli otok 7. julija 1949, seveda v spremstvu Udbe. Ko je ta konec julija na otok pripeljala skupino internirancev iz Bosne, se je nasilje nad taboriščniki izrazito povečalo. Avtor je na podlagi arhivskih dokumentov ugotovil, da naj bi t. i. Bosance obvladovali udbovski vrinjenci. Žaljivke, neprestani pozivi k »revidiranju« stališč, vzklikanje parol Titu in partiji, t. i. bojkot in seveda fizično nasilje, kjer je imel posebno mesto »špalir«, s katerim so sprejeli novince na Golem otoku, so postali stalnica v vsakdanu Golootočanov. Posebej kruto so ravnali s t. i. dvomotorci oziroma povratniki, tj. s tistimi, ki so jih z Golega otoka izpustili, a so jih ponovno aretirali in prepeljali na otok.

Dogajanje na Golem otoku predstavlja eno najtemnejših in najstrašnejših poglavij v zgodovini komunistične Jugoslavije (in Slovenije). Predvsem zato, ker je KPJ z Josipom Brozom Titom na čelu s pomočjo Udbe po vzoru nacističnih koncentracijskih taborišč in Stalinovih gulagov obračunala s svojimi zvestimi in predanimi pred-, med- in povojnimi sopotniki. S tistimi, ki niso razumeli ozadja spora Tito–Stalin in so (naj bi) s tem, ko so podprli resolucijo Informbiroja, zašli s poti Tita in tovarišev. Goli otok je tako med letoma 1949 in 1956 zaznamoval življenja okoli 13.000 zapornikov – informbirojevcev. Kot navaja Pervišič, se je za resolucijo Informbiroja med drugimi izreklo 9 udeležencev oktobrske revolucije, 25 borcev španske državljanske vojne, 233 predvojnih članov KPJ, 8 članov centralnega komiteja KPJ, 6 zveznih ministrov, 23 poslancev zvezne ljudske skupščine, 25 republiških poslancev, 6 generalov, 170 višjih častnikov Jugoslovanske armade, 266 častnikov Udbe, 170 sodnikov, 1307 nosilcev partizanske spomenice 1941, 587 vojnih invalidov (str. 427).

Previšičeva *Zgodovina Golega otoka* je celovit in večplasten prikaz dogajanja v taborišču in usode taboriščnikov, ki so postali žrtve lastne države in partije. Podprta z arhivskim in dokumentarnim gradivom ter s pričevanji predstavlja pretresljivo, nepristransko in verodostojno interpretacijo travmatične jugoslovanske in s tem tudi slovenske komunistične preteklosti in zgodovine: nasilja nad lastnimi ljudmi.

Mateja Čoh Kladnik